

Възраждането на икономиката ни – императив за единението и съхраняването на българската духовност и държавност

Автор: проф. д-р на ик. науки Димитър М. Иванов

Приемащо Слово по повод церемонията по връчването на почетната титла “Доктор Хонорис Кауза” на Обществената Академия За Наука, Образование и Култура – София, България, 23 Февруари, 2019

Уважаеми Г-н Председател,
Уважаеми Членове на Управителния и на Академичния Съвет,
Ваши Превъзходителства,
Дами и Господа Депутати,
Уважаеми Господа Академици и Професори,
Мои Учители и Колеги,
Генерали, Адмиралите и Офицери,
Дами и Господа,
Скъпи Приятели,
Голяма чест е да бъда днес с Вас!

Особена привилегия е за мен, че днес на тази церемония са дошли висши представители на основните градивни и поддържащи фундаменти на всяко общество: на интелигенцията; на науката и образованието; на висшето офицерство; на «четвъртата власт»; изтъкнати трибуни на Парламента; представители на президентството; на бизнеса и чужди инвеститори; представители на граждански сдружения.

Приятно и важно за мене е да видя тук толкова много мои уважавани колеги и приятели, с които години наред сме работили заедно.

Няма съмнение, че с чувство на благодарност и на дълбока и критична самооценка приемам тази привилегия да бъда удостоен с титлата „Доктор Хонорис Кауза“ от Обществената академия за наука, образование, култура. Благодарност към Председателя на Академията, акад. Богданов и към членовете на Академичния Съвет, към Професор Динко Динков.

Приемайки тази титла; аз го правя с разбирането за значимостта на усилията, която хората от Академията правят за успеха и прогреса на България. Давам си сметка, Академик Богданов, че

Вие и Вашите съратници, създадохте и развихте тази млада обществена Академия, този обществен Проект в едно изключително сложно за просветата у нас време; изправени срещу маса трудности и бариери в днешна България, борейки се с душата си, с надеждата и щедростта на големи родолюбци и като истински пионери на съвременна гражданственост, - за повече наука, образование, култура – като опори за съхраняването на нашия дух, държавност и вяра в прогреса. Прегърнали жизнените аспирации на нацията ни за развитие и просперитет, хората, които образовате тук един ден ще бъдат лидери на България, лидери във всички сфери.

Аз приемам тази титла и като признание за моята упоритост и отдаденост към икономическата наука и към моята борба за една друга икономическа политика в полза на развитието на България и на хората.

Повече от 46 г. работя в областта на управлението на икономиката, макроикономиката, икономическата политика. Посветих тези над четири десетилетия като преподавател, учен, консултант, държавен и международен икономически съветник, инвестиционен стратег, изцяло на икономическата наука.

Мисля, че не зле устоях тестът на времето; бих казал тестът даже на цели две епохи. И всичко това за мене е не толкова някаква индивидуална оценка, колкото едно нарастващо и необходимо уважение към икономистите, към представителите на икономическата наука, към важността на икономиката за прогреса на България.

Дами и Господа,

Благодаря също и за възможността, която днешната церемония ми дава, да се обърна към Вас с някои мои анализи и разсъждения, относно нашият път напред, пътят на България в това много сложно време; в този не срещан досега динамичен свят.

Искам в началото на словото си да подчертая нещо, което Кейнс беше казал в 1933 г., а именно „думите трябва да бъдат малко по-жестоки, тъй като те са атаките върху мисленето на хората, които не разсъждават“. Нямам предвид Гостите тук.

Дни преди цяла България да чества една безкрайно скъпа дата от нашата история, 3 март, всеки българин си задава въпросът за това какво се случва с нашата страна, накъде вървим и какви са нашите хоризонти. И затова изборът ми на тема, за която да говоря пред вас е: **„За възраждането на икономиката ни – като императивно условие за единението и съхраняването на нашата духовност и държавност.“**

Много заглавия може да има тази тема и едно от тях би било например, за «самоубийството на една нация», за 30-годишната спирала на крахът на една от най-древните цивилизации в света, но аз вярвам, че има път, който да ни изведе отново напред Историята не е линейна. Тя се забавя, после се ускорява. Нейният двигател са кризите, войните, революциите, които погребват едни цивилизации, за да се родят нови.

Геният на държавните лидери, на стратегите, на капитаните на индустрията или на големите личности на мисълта е в това да провидят тези решаващи моменти, в които историята се колебае. И заедно с това да ги разбере и да се приготви за тях.

Никой не бива да се съмнява, че ние живеем в един от тези невероятни периоди, в който вулканът на историята е вече започнал своите ерупции и в никакъв случай не сме позиционирани под знаците на мира, на свободата и на постоянния просперитет.

I. За Икономическата ситуация в света и продължаващото пропукване на ЕС

Способността да се повлиява върху събитията, да се вземат рационални решения, винаги е била запазена марка на всяка продължаваща животът напред цивилизация. През историята винаги е имало промени, които са изтласквали напред в развитието общества и нации и обратно, други са били оставени в забвението.

Къде сме ние? – отговорът на това се надявам да мога да дам отчасти днес.

Едва 10 години от началото на предишната криза, световната и особено европейската икономика са изправени пред серия от изключително рискови фактори, чиято значимост и съдържание говорят, че на близкия ни хоризонт може би идва нова, още по-голяма криза. Това, което се знае със сигурност, е че след кризата от 2008-2012 г., глобалната финансова система продължи да се разраства с един дълг, който вече е около 200 трилиона USD. И този дълг разпростира своята огромна тежест върху една свръх токсична икономическа и геополитическа обкръжаваща среда.

Външноикономическата и политическа среда около България и българската икономика се смрачава с месеци и тя до голяма степен императивно определя – как ще можем или няма да можем да се развиваме вече даже и в средносрочен план. Рисковете вече се виждат с ясно око: забавяне на растежа на китайската икономика, най-големият световен потребител; повишаване на лихвените проценти; рязко намаляваща инвестиционна възвръщаемост; едно нарастващо кресчендо от опасни популистко-протекционистични политики и решения; неясни търговски войни между САЩ и Китай; политически хаос в САЩ; силни политически и икономически фрактури в ЕС и в Еврозоната; тежък Брекзит, но не само за Великобритания, но и за целия ЕС, италианска икономика – вече в техническа рецесия, несигурни италиански банки, огромен политически разлом във Франция, даже икономическият лидер на Европа, Германия е движеща се по ръба на възможна рецесия; продължаваща крехкост на изгряващите икономики. Налице е и изключителна динамика в развитието на основните търговски блокове в света.

И целият този сложен ландшафт се разгръща пред очите ни сега, а не утре или в друг ден.

Този пейзаж се рисува не само от мене. Световната икономика затвори 2018 г. с най-ниския растеж от времето на кризата от 2008 г. - 2.1%. През януари, т.г., Световната Банка публикува своят Доклад за Глобалните Икономически Перспективи, рисувайки картина толкова мрачна, колкото и подзаглавието, което са сложили на този Доклад, **„Смрачаващи се Небеса“**. В Доклада си, Световната Банка рязко намалява своите предвиждания за темпът на растеж на най-развитите икономики за 2019-20 от 2.2 % до най-много 1.6%.

Само преди десетина дни, МВФ и ЕЦБ включиха алармата си относно състоянието на икономиката на страните от Еврозоната, както и за нарастващата икономическа и социална несигурност на страните-членки на ЕС.

Данните, докладвани буквално през последните дни от Евростат и от националните статистически институти на икономиките в Европа тревожно подчертават същите изводи:

свиване на производството в Евроразоната с над 0.9%, като този спад е най-големият от 2008 г. насам; свиване на производството в целия ЕС.

Икономическите данните идващи от Евроразоната фактически се свиват надолу през последните два месеца. Франция отбеляза своето най-бързо спадане на темпа си на растеж за последните пет години. Италия, третата най-голяма икономика в Евроразоната влезе в техническа рецесия, като за второ поредно тримесечие (3-то и 4-то на 2018 г.) отбелязва свиване на темпът на растеж на своя БВП с 0.1% и с 0.2% през четвъртото тримесечие и е в затруднение да докаже и аргументира необходимостта си от увеличаване на бюджетния си дефицит.

Великобритания, пък отчете най-слабият темп на растеж за последните две и половина години на своя обикновено силен сектор на услугите.

Тревожна е ситуацията с най-силната икономика в Европа, германската, която е изправена също пред забавяне на растежа. И разликата не е малка, като се има предвид, че темпът на растеж за 2017 г. бе 2.2%, а за 2018 г. - 1.39%, като за последните 3 месеца на 2018 г. Германия бележи нулев темп на растежа. Индустиалното производство на Германия спада с -3.9% през декември 2018 г. и с -4% през ноември 2018 г. Ако най-голямата икономика в Европа и гръбнакът на Евроразоната изпитва трудности, то това ще резултира в едно домино – тип забавяне за всички. И тези трудности на Германия, до голяма степен повлияни и от избора на нейния меркантилистско-експортен модел на развитие, доведоха и до това, че нейният огромен положителен търговски излишък (надвишаващ 9.5% от БВП на страната) и основно износът на автомобилна промишленост на Германия са и причините Европа да бъде завладяна от т.нар. **ГАФА** гиганти на дигиталната революция – Google, Apple, Facebook и Amazon, и да се отвори към китайския внос на слънчеви панели.

Според Европейската Комисия, като цяло за Евроразоната, темпът на растеж се очертава да бъде за тази година не по-висок от 1.2% , като само преди два месеца предвиждането бе за около 2%. За Евросъюза прогнозата е за темп около 2% през тази година и 1.85 за 2020 г.

Подчертавам всичко това, за да мога да направя извода за това каква е средата, в която днешна България се развива и планира своето бъдеще. Необходимо е да знаем на какво можем да разчитаме, на какво търсене от страна на световните и главно европейските пазари и можем ли всъщност.

Очевидно е, че икономическата машина на Европа буксува.

За нас, континентът като пазар, и като част от икономическата и социална общност, в която членуваме ще бъде проблем за следващите години. Независимо от засега очертаващите се немалки европейски фондове към България. Негативна демографска ситуация на целия континент, свиващо се търсене, спадане на производителността в сравнение с икономиките на САЩ, Япония и Азия, продиктувано от неравното възприемане на новите технологии и основно запазващата се не малка хетерогенност на различните икономики в ЕС – пречи за осъществяване на по-ефективни фискални и монетарни политики. Към това не мога да не добавя и плъзгащо нарастващия протекционизъм, акумулираните високи равнища на дълг в много икономики, множеството структурни и демографски фактори.

Не малка част от европейските банки, независимо от провежданите стрес-тестове са в лоша форма, държейки стотици милиарди евро в така наречените лоши кредити и в ценни книжа

на самите себе си и са пред риска на фалит, ако рецесията в Европа действително се завърне и предизвика каскада от корпоративни фалити.

Часовникът тиктака за Великобритания. Много се говори за това какво ще загуби тя от Брекзит. Но, за мене, по-важният въпрос е какво Брекзит означава за бъдещето на Европа?

Излизането от Европейския Съюз на втората най-голяма икономика в него, чийто БВП надвишава този на 19-те най-малки страни-членки на Съюза взети заедно, няма съмнение, че ще разклати Европа и ще наруши следвоенния ред установен на континента. Не случайно, германската индустрия изцяло е против Брекзит, защото не желае да си създаде отново един свой конкурент извън Европа.

Налице е и голямо изоставане на Европа в областта на технологичния прогрес, особено в областта на създаването на дигиталните лидери на бъдещето. И това, до голяма степен е повлияно от липсата на истински Европейски бюджет; от липсата на координирана европейска научно-технологична политика.

Грешките в организацията на Европейския Монетарен Съюз са безспорна причина за това изоставане на Европа от САЩ, от Азия. Един от основните проблеми бе прилагането на общата валута спрямо голям брой и при това различни икономики. Те не можеха и сега не могат, 20 години след въвеждането на еврото да отговорят на **критерият за „оптимална валутна съвместимост“**. Става дума, за това, че между членовете на Еврозоната липсва необходимата циклична синхронизация в етапите на развитие и моделите на икономиките им. Много по-трудно е да се лишиш от монетарна независимост, когато нуждите на твоята икономика не са съобразени и хармонизирани с тези на другите членове на Монетарния Съюз. И това го подчертавам, не за първи път.

Грешка се оказа и това, че високо задлъжнели икономики от периферията на Европа, намиращи се в по-ранен етап на реформи; структурно-дефицитни икономики, изведнъж получиха правото на кредити при същите лихвени проценти като например една Германия. Това го няма даже и при федералната банкова система в САЩ.

Далеч не на последно място по важност, е самата оценка на сравнителната стойност на еврото, при неговото създаване. Докато за Германия, то е подценено, за множеството страни в Еврозоната и за аспириращите кандидати то е надценено, както за Франция, за Италия, за Испания, за Холандия и т.н., и тази надценена стойност се отрази във външно-търговските баланси на тези страни, в платежните баланси, във възможността им за успешни структурни реформи. Това е една тежка реалност за всички тези икономики.

Смяташе се, че единната валута ще солидаризира икономиките на Европа, но вместо една конвергенция, всички данни днес говорят за още по-голяма дивергенция, социална и икономическа по отношение на това, което трябваше да е „оптимална валутна зона“.

Огромен проблем пред конкурентоспособността на Европа е и начинът, по който Европа социално разрязва своята „торта“; начинът на обогатяване на социалната политика на ЕС. Но, това е една малко по-друга и доста голяма и сложна тема.

Преди точно 100 години, по друг повод, но далеч не така различен, след подписването на Версайския Договор, в своята първа книга *„Икономическите Последствия от Мира“*, младият тогава английски икономист Джон Мейнард Кейнс, произнася присъдата над това,

което е била ситуацията в Европа: „едно чувство за неизбежна катастрофа е надвиснало над фриволната сцена; безполезността и незначителността на отделния човек пред големите събития, които го конфронтират; смесената и противоречива нереалност на решенията; лекомислието, късогледството, нахалството, протестите на конфузия отвсякъде – всички елементи на една древна трагедия са налице.“

Тази исторически символна картина е валидна и днес. И ако не разберем мащабите на проблема, ще бъдем изненадани така, както се изненадахме, когато Съветският Съюз си отиде в 1991 г. Нито сегашните лидери в Брюксел, нито обикновените граждани разбират, че става дума за революционен момент в политическата и икономическа история на континента, чийто евентуален резултат е твърде несигурен.

II. За досегашния икономически модел и за възможността България да се развива с него

„Разочарованието е един вид банкрутиране – банкрутирането на духа, който е изразходвал твърде много в надежда и очакване.“ - Ерик Хофър, Страстното състояние на разума

Дни след първата победа на Ангела Меркел във федералните избори и нейното избиране за Канцлер на Германия, през септември 2005 г. на отговор на журналист затова какви цели си поставя, тя отговаря: «Аз искам да поставя Германия на върха на Европа». Днес, в края на своето лидерство в продължение на повече от 13 години, тя напълно успя.

Меркел оставя една Германия, разбира се с проблеми, но стояща на икономическия връх на Европа с индустрия по-голяма от френската, италианската и испанската взети заедно

За 30 години от началото на политическия преход у нас, нито един български премиер не посмя да обещае, „Аз ще извадя България от последното място в Европа по стандарт на живота.“ Нито един, не посмя да си постави подобна цел. Това не е голяма цел; не е мащабна, придвижване с поне едно-две места напред, но е значимо за всички българи.

Значимо, защото преходът в България, от края на 1989 г. не завари икономиката ни на последното място сред страните от Централна и Източна Европа. Обратно, по всички основни показатели, България бе на едно от първите места сред тази група страни. И по темп на растежа на БВП, и по размер на държавния дълг, и по редица индустриални сектори и по-специално аграрният ни сектор. И най-важното, България заедно с Унгария притежаваха едно от най-прогресивните стопански законодателства, сходно с тези в много от по-малките пазарни икономики: в областта на самостоятелността на държавните фирми; отварянето на икономиката ни към създаване на джойнт-венчъри с чужди фирми, в сектора на МСП и др.

Фактите са неоспорими. България бе по-напред от Румъния, и през 80-те, и през 90-те години на миналия век, по-напред от Словакия, Словения, Хърватия. В много отрасли, България бе по-напред от Полша, по-напред от Чехословакия и от Унгария.

И никаква идеология, не играе роля, при подчертаването на тези факти.

От структура на икономиката, при която в края на 80-те години на 20-я век, делът на аграрния сектор в добавената стойност на икономиката ни бе 18.9 %, днес той е спаднал до небивалите 3.3%-за 2018. И това е спрямо плодотворната българска земя.

Индустриалният сектор, който в 1989 г. имаше 65.7% дял в добавената стойност на икономиката, днес е спаднал повече от двойно и е с 29.3% дял.

Лидер днес в относителният дял на добавената стойност, е сферата на услугите, която от дял в икономиката ни през 1989 от 15.4%, днес достига равнища от 67.4% за 2018 г.

За 30 години от индустриална и високо конкурентна аграрна икономика се превърнахме в икономика на услугите. Но, тази икономика нито изнася, нито генерира технологичен прогрес.

За Франсис Фукуяма, историята свърши с края на 80-те години на миналия век и бе сложена крайната точка на социокултурната еволюция на човечеството с утвърждаването на победата на либералните демокрации и на свободния пазар на Запад. За Джордж Оруел, както той сам казва в книгата си „*Looking back on the Spanish War*“, „*историята спря в 1936 г.*“, в Испания, където той за първи път открива, че „самият концепт за обективната истина започва да изчезва от света.“

За мене – икономиката ни спря да функционира, да бъде конкурентоспособна - преди повече от 10 години. Започна да живее главно благодарение на евро инжекции.

Защо се стигна дотам вече второ десетилетие да сме последните в Европа по жизнен стандарт?

Защото независимо от пропагандираните положителни макроикономически резултати, моделът на икономическо управление, който България възприе през тези десетилетия ни отведе до там, днес да сме на последно място в ЕС и с увеличаваща се дистанция от тези преди нас. По всички основни дългосрочни показатели. Икономистите оценяват загубата на конкурентоспособността на икономиката ни. Есеистите дискутират моралната и духовна криза. Психолозите алармират за песимизма на гражданите. Политолозите измерват безнадеждността на обществото. Отдалече, нищо особено не е станало. Страна-членка на ЕС, Председателстваща ЕС. На повърхността стабилни макроикономически индикатори. Всичко изглежда ОК.

Само душата я няма. Ние не знаем накъде отиваме, защото даже вече не знаем откъде идваме.

Бих нарекъл този период „Голямата Регресия“ на България.

Наскоро, българският премиер заяви, че цитирам „заводите ни бълват продукция...“. „Бълват продукция“ е важна икономическа фраза, ако е вярна. Но, официалните факти на българската статистика и на Евростат са различни:

На годишна база, малък ръст на промишленото производство за третото тримесечие на 2018 г., е отчетен в преработващата промишленост, а спад е регистриран в добивната промишленост с -6.3%, и в производството и разпределението на електрическа и топлоенергия и газ с -3.8%. Поръчките от чужбина в промишлеността падат систематично всеки месец на 2018 г., като декември завършва с -25.9% поръчки, според НСИ. Заради забавянето на растежа на в Европа, спадът в промишлеността ни към втората половина на 2019 г. ще стане още по-осезаем.

Търговското салдо за октомври 2018 г. е отрицателно в размер на 233.3 млн. евро при дефицит от 57.6 млн. евро за октомври 2017 година, т.е. се влошило пет пъти.

За януари - октомври 2018 г. търговското салдо е отрицателно в размер на 1 829 млн. евро (3.5% от БВП) при дефицит от 251.9 млн. евро (0.5% от БВП) за същия период на 2017 година. Т.е. налице е влошаване над 7 пъти. И всичко това при минусови директни чужди инвестиции.

Аз не си затварям очите за някои постижения – рязкото смъкване на безработицата от 2012 г. насам, повишаването на средната работна заплата в редица сектори. Но, тези положителни постижения не променят общата картина на последните десет години – на един процес на опасен спад на българската икономика.

Да, ние станаме макроикономически стабилна страна с бедни хора. Загубихме моралният компас, необходим, за да създава все по-голяма социална солидарност, социална кохезия и по-голяма социална справедливост. През тези 30 години създадохме едно елитарно политическо малцинство, което живее по свои правила и упорито иска да наложи своето виждане за България и за ценностите на живота, ощетявайки едновременно политическите и икономически права на останалите.

Множество десетки хиляди българи не се чувстват днес обичани от своята страна.

Независимо дали са безработни, бедни, богати, млади, дипломирани, без образование, предприемачи, те искат да са полезни на България; да бъдат чути, разбрани, възприети. Но, там, където те мечтаят да работят, България им предлага зависимост и политико-партизанска бюрокрация, политическо васалство в провинцията. И затова, едно голямо мнозинство продължава да си отива от България. Тези, които все още продължават да се съпротивляват на крахът на България, които искат да прегърнат други възможности, да се докоснат до модерния свят, до динамиката на съвременните икономики, до предизвикателствата на бъдещето, които искат да развият себе си – те си заминават. Единствено – в резултат на установения модел на управление.

Кой е този модел и какво бе сгрешено?

В началото на политическия преход от 1989 г., България под влиянието на т.нар. Вашингтонски Консенсус, прегърна един **предимно теоретичен модел на пазарен ортодоксализъм и либерализъм**; модел, основаващ се изцяло на икономически пазарни ортодоксални принципи, като освобождаване на цените, приватизация на държавната и местната собственост, масирано развитие на частната собственост, стегната монетарна и фискална политика, дисциплинирана конкурентност, отваряне на икономиката и т.н. Този модел, беше чудесен, ако се прилагаше към една пазарна икономика с изградени, тествани, коригирани и работещи пазарни и държавно-регулиращи институции.

България нито в началото на 90-те, нито в 2000 г. нито днес – е истинска класическа или модерна пазарна икономика, независимо от дефинициите и стандартите, давани ѝ от страна на различни международни организации.

Реализирането на пазарно-либералният ортодоксализъм в България бе многократно изкривявано и днес, моделът на икономическо управление на България е модел, който може да се опише като **модел на държавен балкански полу-капитализъм-полу-социализъм, в който е налице тежка и нерегулирана интервенция и роля на правителството и управляващата политическа власт в управлението на икономиката, включително и дълбоко в самата частна собственост**. В този модел „невидимата ръка на пазара“ на Адам Смит, е заменена от „видимата и задължителна ръка“ на политическата лоялност. Елементите на полу-социализъм в този модел са за отношенията с богатите; а полу-капитализмът касае отношението и дисциплинирането на бедните.

Независимо от членството ни в ЕС; от членството ни във Фискалния Съюз, независимо от макроикономическата ни координация и мониторинг, от страна на МВФ и на ЕК, в България нямаме напълно реализирана пазарна икономика. Редица правителства не успяха или не пожелаха да фиксират законодателно множество изкривявания в модела ни, причинявани от данъчни режими, индустриална и социална политика, регулативни органи, а даже в някои случаи направиха така, че тези изкривявания се увеличиха до карикатурни и вредни за цялата страна и общество размери.

Днешна България живее в затворения цикъл на този невъзможен, пречещ на развитието ни и ощетяващ ни модел, като серия от правителства са убедени в неговото превъзходство. Резултатът на това превъзходство, - е както вече отбелязах на няколко пъти – последното място в ЕС и болният човек на Европа, обричането ни на още по-голямо катастрофално изоставане.

Но, ако един икономико-социален модел не работи за всички българи, за просперитета на нацията, то това означава, че той просто не работи.

Главната грешка е, че ние прегърнахме без никакъв задълбочен анализ **либералният и неолибералният модел** – и то на два пъти, без да вземем под внимание напрежението, което този модел създава върху най-ниските заплати, заради отварянето на икономиката ни; без да вземем предвид т.нар. пазарни реформи и ефектът им върху индустриалното и териториално развитие на България, върху публичния сектор и др.

Индустрията ни изчезва, поглъщайки в този процес стотици малки и средни предприятия и частни фирми; фирмите ни са в огромни финансови затруднения; изоставането от научно-техническия прогрес се увеличава с месеци; пенсионната ни система заплашва да експлодира, нашите болници и социалната ни система поглъщат милиони евро без никаква грижа за икономическата си ефективност.

Нашето образование дава посредствени резултати; територията, провинцията и гражданите на България страдат. Никога досега „ролята“ на Държавата, на правителството на България в икономическия и стопански живот не е била толкова голяма колкото е днес, и никога досега, ситуацията на България не е изглеждала толкова безнадеждна. Лозунгът на политическия преход, за развитие на плуралистични форми на собственост за предприемачество и частна собственост – днес е на боклука. Свободата на частния собственик се определя от политическата симпатия на държавата, и всеки млад, завършил, и образован, ако не избяга в чужбина, се насочва единствено към държавната администрация.

Стигнахме до рекорди в неравенството: според **GINI Coefficient**, Eurostat сочи, че за последните девет години неравенството у нас се е увеличило стремително. България официално е страната с най-голямо неравенство в целия ЕС, GINI Coefficient е 40.2% с голяма разлика (от почти над 5 пункта) от следващата ни Литва.

Още по-драматично е вече тежкото неравенство в натрупаното за тези години богатство. **И то създава систематично едно трето неравенство–неравенството във възможностите.** Измерването на взаимозависимостта между неравенството в доходите и междугенерационното проспериране, с така наречената **Крива на Великия Гетсби**, по героя на Скот Фицджералд, сочи, че у нас е вече налице упорита зависимост между предимствата и недостатъците на дохода и благосъстоянието предавано от родителите на децата и става все

по-трудно новите поколения да се изкачат по социалната стълба, когато, образно казано, „стъпалата на стълбата“ са поставени на твърде голямо разстояние едно от друго; т.е. без предварителна имотна подпорка, изкачването по нея е непосилно.

Мислехме си, че най-важното в този преход ще бъде да приватизираме; да станем „собственици“. Много по-ключово важно се оказа това, което ни разделя от развитите страни, а именно, че за да станеш собственик не е достатъчно само по някакъв начин да купиш.

Много по-важно е да имаш знанията и уменията да управляваш. Не видяхме или не поискахме да видим опитът в развитието на икономики, като Япония и Южна Корея след войната, на Китай, където, ключовият модел за успеха се оказа в трансфера на технологиите, в синергетичното разпространение; в дифузията на тези технологии в свързани индустрии и сектори.

Обърнахме наопаки, теорията на Джоузеф Шумпетер за „съзидателното разрушаване“, при което капиталистическата конкуренция изтласква слабите фирми и възнаграждава силните. У нас в не малката си част, в бизнес практиката се стигна до „разрушаваща съзидателност“, тласкана от „видимата ръка“ на политико-партизанската власт, фаворизираща близки до себе си фирми за сметка на силни, конкурентни фирми.

Създадохме една ниско-данъчна, с ниски разходи за заплати „евтина икономика“. Икономика далече от световните тенденции. По време на 90-те години и началото на първото десетилетие на 21-я век, когато все още имаше интерес към Централна и Източна Европа получихме нашият си дял от стратегически чужди инвеститори и след това нищо. Опитвахме се да продадем и „фамилното сребро“, както се казва, но случаят с ЕРП-тата е показателен за рационалността на модела ни. Днес, J-Curve на рентабилността на нашите инвестиции продължава да е надолу и средният ѝ цикъл от около седем години, за България е още по-дълъг. А в модерния свят обръщането на J-Curve е за около две години.

С вярата, че България ще стане една модерна, основаваща се на развит сектор на услугите икономика, ние ликвидирахме индустрията си.

Днес, всички статистики императивно сочат фактът, че, подчертавам, нито една страна в Европа не може да постигне излишък във външната си търговия, ако няма задължително развити два сектора: промишленост и енергетика.

В нито една икономика на планетата ни, секторът на услугите не е способен да играе значителна роля в това отношение. Даже, икономиките от Африканският континент днес разбират това и вървят към бърза индустриализация.

Страна, като България, която negliжира своя промишлен и енергетичен сектор не може по никакъв начин да играе роля с оглед да използва предимствата си свързани с един потенциално възможен положителен външно-търговски баланс

А, ние изоставихме сектори като: БДЖ, отбрана, химия, машиностроене, електроника, транспорт и др., в които имахме доказана ниша и специализация. Не създадохме нашите **GAFA** (M) (Google, Apple, Facebook, и Amazon + Microsoft). Нещо повече, искам да подчертая, че вече е налице и свръх нова тенденция, при която не са фирмите и големите корпорации, които се конкурират, а са отново държавите, техните икономически армии, техните големи индустриални групи. И институционалният и регулативен контекст, който те създават около

техните индустрии и икономики е вече същностен за тяхното оживяване и развитие. И политиката на Тръмп – олицетворява това, и на Китай, и на пост-Меркелова Германия, на Франция, на Чехия, на много страни.

Дали политически или идеологически ни харесва или не това, икономиката на ЕС **върви напред към една секторна индустриална специализация на всяка страна**. Нещо, което ние заслепени от политическата революция в 1989 г. тотално и

нарочно изоставихме. Е, сега ще ни се наложи да се връщаме към това. И то час по-скоро. Всяка страна вече планира специализацията, която би й позволила да стане един световен лидер.

Имаме ли алтернатива?

Можем ли да продължим с досегашния икономически модел?

Можем, ако решим да изоставяме все повече. Да, всяка година може би ще бъдем по-добре от предишната, икономическото и социалното ни пълзене ще продължи, но няма да издържим на тази агония, нито демографски, нито генерационно, нито духовно. България е изправена пред най-стратегическия си, съдбовен избор свързан с възраждането на икономиката и със запазването ни като нация и уважавана държава.

III. За възможното възраждане на българската икономика и необходимостта от нов икономически модел на развитие

Пред България днес, пред децата ни, пред бъдещето на нацията ни се изправя и развива един нов свят; свят, който издига нови предизвикателства; които, ако искаме да оживеем, не можем да пренебрегваме:

- огромното демографско и миграционно предизвикателство;
- нарастващото до крайни предели икономическо изоставане от модернизацията в световната икономика и предизвикателството на динамично напредващия технолог прогрес;
- разкъсаната до болезненост социална тъкан на българското общество и социалното предизвикателство, което все повече ще нараства в следствие на глобализацията, роботизацията и изменящия се модел в света;
- геополитическото и гео икономическо предизвикателство;
- доминиращата политическа нетолерантност, разделяща обществото ни;
- етико-биологичното предизвикателство, което изменя нашата концепция за човека и за основните стойности, в които вярваме.

Ако ние не се справим, както с вътрешните проблеми, така и с предизвикателствата и императивите пред нас, то страната ни ще се превърне в една територия на бедни, социално слаби граждани, с неконкурентна икономика и с липса на хоризонт за прогрес. Това категорично ни води към все по-обричаща ни загуба на национално единение и създава сериозни опасности пред по-нататъшното съхраняване на нашата духовност и държавност.

Днешна България няма доверие в своето бъдеще.

А всъщност това бъдеще в света е, където България би имала всички свои шансове. В един свят на невероятни технологични изменения и изпълнен с нови възможности за просперитет. Но, трябва да сме наивници, за да си мислим, че ей така, от днешната ни ситуация, едно позитивно цунами ще ни заведе в светлото бъдеще.

Преди близо 89 години, в прочутата си работа, озаглавена „*Икономическите Възможности за Нашите Внуци*“ (1930), Кейнс подчертава, а преди него и според Маркс, Рикардо и Адам Смит, че, икономиката не е Цивилизацията.

Цивилизацията – това са нещата, които имат истинска стойност, казва Кейнс, и изброява новелите на неговата приятелка Вирджиния Уулф, картините на художника Дънкан Грант, танците на съпругата му, известната руска балерина Лидия Лопокова. Нещата, които са добри, творчески и красиви, самата Цивилизация, подчертава той, са работа на духовно извисени артисти, постижения на хора на изкуството и на удоволствията на културата. А, икономиката е всъщност самият фундамент. Не може да съществува нито политическа демокрация, нито духовно израстване, нито културен напредък, които да не зависят силно и главно от икономическия просперитет. Без икономически просперитет, истинските добри и красиви неща даже и не са възможни.

Така че, в тази последна част на моето слово ще говоря, за това какво е възможно, може ли да има възраждане на икономиката ни, една нова икономическа политика, един нов икономически модел, създаден от тези, които са предопределени да бъдат ПАЗИТЕЛИТЕ И КОВАЧИТЕ на възможността да има Цивилизация.

Нов модел на икономическо развитие, амбициозен, логичен, съобразен с основните тенденции в света, справедлив и солидарен.

За какъв нов модел на икономическо развитие става дума? Как той би спомогнал за възраждането на икономиката ни?

Днес, за нов икономически модел говори администрацията на Тръмп, говорят новите лидери на пост-Меркелова Германия, нов модел обещава Макрон, Си-Дзин-Пин събира най-добрите си мозъци, за да творят следващият нов модел на икономическото бъдеще на Китай, Русия е в конструиране на един стратегически нов модел на своето развитие, Шинзо Абе в Япония предлага нов модел, Джоузеф Стиглиц и Пол Кругман говорят за нов модел. Само в България, управляващите казват, че няма нужда от нов икономически модел, че няма друг модел от досегашния и не е възможно да има друг.

Не е вярно, че няма различни икономически модели на развитие и че либерално-пазарният модел е единственият. 30-40 години вече, китайската икономика се основаваше на модел на експортно-насочена индустриализация с оглед поддържането на бърз икономически прогрес. Както Япония и другите бързо развиващи се Източно-Азиатски икономики, Китай успешно насочи своите високи спестявания към инвестиции в експортно-ориентирани производствени сектори.

Ключова характеристика на китайските реформи – бе развиващата се роля на държавата в икономиката.

В Европа – най-яркият пример и чудесен урок за прилагане на различни икономически модели на различни етапи от своето развитие е не някой друг, а **самата Германия**. Германия премина през няколко модела в съвременната си история:

Така нареченият **модел на ордолиберализма**, свързан с годините на **Конрад Аденауер**, след войната – бе политика на конституционен ред, на бюджетно равновесие и на парични рестрикции. По времето на втория канцлер на Германия, Лудвиг Ерхард, ордолиберализмът бе променен с друг модел на икономическо развитие изцяло фокусиран към икономически реформи и икономическо оживяване. Така нареченият модел на германското икономическо чудо "*Wirtschaftswunder*" и на концептът за социална пазарна икономика „*Soziale Marktwirtschaft*“.

Във втората половина на 60-те години канцлерът Вили Бранд възприе един друг, трети вариант на развитие, по-класически от гледна точка на ролята на държавата, по-кейнсиански в икономиката, по-социалдемократичен, по северно саксонски модел

През цялото това време бе вече видно едно плъзгане към неолибералният модел, което стана очевидно по времето на Хелмут Шмит и бе поддържано и от правителството на Хелмут Кол.

Действителното преминаване към една силна финансиаризация на германския капитализъм и към неолиберален модел стана по времето на Герхард Шрьодер и след това при Меркел. Искам също да подчертая, че основната характеристика на германския досега неолиберален модел, бе, че той също е и силно меркантилистки, подобен на тези на Япония, на Южна Корея, на Китай. Днешна Пост-Меркел Германия, отново върви към смяна на икономическия си модел и към възприемане на модела „Germany First“. Както казват самите нови лидери, ще вървим с Европа, ако всичко върви добре; ако не, ще бъдем с Франция. И ако не върви с Франция, то тогава ще бъде „Germany First“.

Така че, в света и в Европа, се открива **един нов етап на обновяване** и голямо ре-балансиране на моделите на икономическо управление.

България се нуждае от модел на икономическо управление, отдалечаващ се от модела на Вашингтонския Консенсус и възприемащ съвременните характеристики на Стокхолмския Меморандум предложен в края на 2016 г. от група икономисти, ръководени от Джоузеф Стиглиц. Т.е. модел на икономическо развитие, при който прогресът на нацията ни се измерва със степента до която рационалното мислене, хармонията и културата на стратегическо планиране е дълбоко вплетена в модела.

Модел, който ще трябва да заложи в себе си идентификацията на всички значими трендове и предизвикателства, пред които ще се изправи икономиката ни през следващите двадесет и пет години.

Този модел следва да отпusti всички стратегически запушвания, които пречеха на социално-икономическото развитие през последните 30 години, като: идеологическо поляризиране, слаб публичен сектор, недоразвит частен сектор, неразвита политика на използване на богатството на човешкия капитал, занемарена индустриална политика, изоставено земеделие, остаряла инфраструктура, малък пазар, изкривен климат за привличане на чужди инвестиции, слаба институции, недемократично управление.

Моделът следва да бъде **концептуализиран** относно максималното засилване на фундаменталните предимства на икономиката ни с цел мобилизирането на всичко, с което разполагаме: квалифицирана работна сила; все още добри фирми в машиностроене, тежка индустрия, химия, електроника, хранително-вкусова промишленост, военна промишленост; енергетика, младо поколение, мотивирано за новите сектори на прогрес като изкуствен интелект, роботи, биотехнологии, кибер сигурност, нанотехнологии; 3D печатащи системи; плодотворна земя, земеделие, минерали, водни ресурси, туризъм, постижения на науката.

Основните икономически стълбове на този модел следва да осигуряват приоритетно, с всички законодателни механизми:

- експортно развитие на икономиката ни и експортно диверсифициране;
- бързо разрастване на всички възможни географски направления на износа ни;
- създаване във всеки сектор на стратегически съюзи с напреднали индустриални, търговски, инженерни и маркетингови лидери от други страни;
- изключителен фокус върху приоритетното развитие на най-авангардните направления на технологичния прогрес в света, създавайки смесени български и с чуждестранно участие съюзи по веригата между наука-фондираща институция-производител-търговец-световен пазар, финансово-стимулиращо създаване на технологични, иновационни стартъпи;
- запазване на чистотата и устойчивостта на натуралната българска природна среда.

Целите и политико-нормативния инструментариум на модела трябва да са насочени към:

- Радикално обновяване на качеството и оптимизиране на ефективността на публичния сектор и финанси в страната;
- Създаване на национален нормативно-стимулиращ климат за възраждането на икономическия живот, на бизнеса, на предприемачеството, на индустрията и земеделието и насочен към интегриране в глобалната икономика;
- Законодателно приемане на Пакт за устойчив, бърз икономически растеж (в новото му разбиране съобразно Стокхолмския Меморандум) и развитие на икономиката за периода до 2030 г. (с периодично обновяване), целящ България да се превърне в модел на стабилна и динамична, иновационно и експортно развиваща се икономика, за всички страни от Юго-Източна Европа;
- Възраждане на конкурентоспособността, на предимствата и на ефективната трайност на българското земеделие;
- Обновяване и рационализиране на финансовата ни и банкова система в името на приоритетно стимулиране на експортното ни развитие и иновациите, както и в качествена, финансова устойчивост в полза на икономиката и гражданите;
- Цялостна Реформа, реконструиране и изправяне на крака на икономиката на България – на всички свои територии, региони, райони и селища;
- Изработване на Нова Политика на доходите у нас, основаваща се на икономическите ни резултати, но и върху стимулирането на гражданите за оставане у нас;

- Спиране на почти 10-годишния цикъл на обедняване на българското население и спиране на ерозията на социална сигурност за ниските и средни домакинства;
- Създаване на рационална меритокрационна система на оценка на труда на всеки, като основа за професионалната кариера и мотивиране на българите, загубили вяра във възможностите за живот, и перспектива у нас, да останат в България; подпомагане на развитието и вплитането на новата, революционизираща GIG икономика в социалната ни система.

Давам си сметка, че подобен модел не може да се реализира без четири задължителни условия:

- ✓ Създаване на ново, вдъхновено и компетентно, динамично и международно уважавано ЛИДЕРСТВО в България, което да функционира в рамките на една строго законова институционална и икономико-социална и финансова рамка;
- ✓ След 30 години политически преход, българските граждани е крайно време да получат правителството, което ще може да им покаже, че работи за техните интереси, възделения и за техните деца;
- ✓ Постигане на национален консенсус за реализацията на този модел;
- ✓ Инвестиране в хората на България.

Живеем във време безпрецедентно в човешката история, когато човешкият живот ще се развие и усъвършенства по начини, които едва ли можем да си представим днес. Живеем вече във „втората половина на шахматната дъска“ според брилянтната формулировка на известния футурист Рей Курцвейл, т.е. живеем във времето на един невероятен експоненциален растеж на прогреса. И да продължаваме да сме бедни и на последно място в Европа е обидно, и срамно и съдбовно недопустимо.

Трябва да върнем ентузиазмът и апетитът на инвеститорите към България.

За малка България, елиминирането на бедността е също възможно. И оттук, най-главното е да фокусираме бъдещето на нацията върху **търсенето, жаждата за знание!**

Има ли България таланти? Има ли България богат човешки национален капитал? Има? Е защо тогава сме бедни?

Защо сме на последно място в Европа? Защо тогава този национален човешки капитал от таланти във всички области – се реализира само на Запад?

Защо? Защото нямаме система, която да използва, и да развива този национален капитал. Нямаме система основаваща се на меритокрация. Защото издигаме хора без никаква компетентност, опит, знания, изолирайки нашите таланти.

Нуждаем се от промяна и то час по-скоро. Трябва да кажем в каква България искаме да живеем и да оставим на децата си? И в този си отговор трябва да сме единни, защото сме една нация, а не две; неразделими в желанието си за свобода, за справедливост, за прогрес и хоризонти за всички.

Благодаря Ви за вниманието и търпението!

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ:

1. **Basu, Kaushic**, *The Sorry State of the World Economy*, Jan. 30, 2019, Project Syndicate
2. **Boeding, Madeline**, *5 Facts About the Poverty Rate in Bulgaria*, The Borgen Project, Sept. 9, 2017
3. **Chevenement, Jean-Pierre**, *Un defi de civilisation*, Fayard, 2016
4. **El-Erian, Mohamed A.**, *Overestimating the European economy*, Dec.18, 2018, Project Syndicate
5. **Eurostat**
6. **Fabre, Alain**, *The German Economic Model: A Strategy for Europe*, Robert Schuman Foundation, European Issue n. 237, April 23, 2012
7. **Farmer, Roger E.**, *How the Economy Works*, Oxford University Press, 2010
8. **Ferguson, Niall**, *Brexitian Rhapsody going on far too long*, The Times, Feb. 17, 2019
9. **Heilmann, Sebastian and Guntram B. Wolff**, *Germany's Export-Oriented Economic Model Is Caught in a US-Chinese Squeeze*, Bruegel Organisation, April 30, 2018
10. **Hoffer, Eric**, *The Passionate State of Mind: And Other Aphorisms*, Hopewell Publications, 2006
11. *If hell is other people, Bulgaria is paradise*, Charlemagne, The Economist, Jan. 11, 2018
12. **IMF**
13. **Kindleberger, Charles** (1978), *Manias, Panics and Crashes*, Norton.
14. **Keynes JM**, *Economic Possibilities for Our Grandchildren*, 1933
www.eco.utexas.edu/facstaff/Cleaver/368keynesgrandchildren.html
15. **Keynes, JM**, *The Economic Consequences of the Peace*, 1920, Online Library, www.oll.libertyfund.org/titles/keynes-the-economic-consequences-of-the-peace
16. **Krueger, Alan**, *The Great Utility of the Great Gatsby Curve*, May 19, 2015, Brookings Institution, www.brookings.edu/blog/social-mobility-memos/2015/05/19/the-great-utility-of-the-great-gatsby-curve/
17. **McLaughlin, Daniel**, *Welcome to Bulgaria, the world's fastest shrinking nation*, The Irish Times, Oct. 13, 2018 www.irishtimes.com/news/world/europe/welcome-to-bulgaria-the-world-s-fastest-shrinking-nation-1.3658819
18. **OECD Economic Surveys: Euro Area 2018**, OECD, June 19, 2018
19. **Phelps, Edmund**, *Mass Flourishing*, Princeton University Press, 2013
20. **Pisani-Ferry, Jean**, *The Great Macro Divergence*, Nov 30, 2018, Project Syndicate
21. **Roubini, Nouriel**, *A Mixed Economic Bag in 2019*, Feb.8, 2019, Project Syndicate
22. **Roubini, Nouriel**, *Trump versus the Economy*, Dec 28, 2018, Project Syndicate
23. **Roubini, Nouriel and Rosa, Br.**, *The Making of a 2020 Recession and Financial Crisis*, Sept. 13, 2018, Project Syndicate
24. **Setser, Brad.W.**, *China's Slowdown and the World Economy*, Council on Foreign Relations, Feb. 5, 2019, www.cfr.org/blog/chinas-slowdown-and-world-economy
25. **Stiglitz, J.**, *Beyond GDP*, Dec. 3, 2018, Project Syndicate
26. **Stockholm Statement** – Towards a new consensus on the principles of policy-making for the contemporary world, United Nations University, UNU-WIDER, Nov. 22, 2016
27. *The good and bad in Germany's economic model are strongly linked*, The Economist, July 8, 2017
28. **World Economic Outlook, Darkening Skies**, The World Bank, Jan., 2019
29. **Иванов, Димитър М.**, *40 % от населението на България живее на границата на социалния риск*, Интервю по БТВ, Септ.11, 2018
30. **Национален Статистически Институт**

Проф. д.и.н. Димитър Иванов

Doctot Honoris causa на ОАНОК.